

Тетяна Купріянівна Черторизька
(1919–2013)

1 листопада 2013 року пішла з життя Тетяна Купріянівна Черторизька, відомий український мовознавець, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу російської мови Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, патріарх української лексикографії.

Тетяна Купріянівна народилася 9 серпня 1919 р. у селі Амонь Хомутовського району Курської області на кордоні України і Росії в сім'ї ремісника. Після переїзду сім'ї 1929 року на Донбас вона навчалася і закінчила (1937 р.) середню школу на руднику № 1 Петровського району Сталінської (нині Донецької) області. Цього ж року вступила на філологічний факультет (відділення російської мови і літератури) Київського державного університету ім. Тараса Шевченка, який закінчила в березні 1945 р. Між цими датами була велика війна, окопи коло Ірпіня для захисників Києва, військовий шпиталь, де Тетяна Купріянівна працювала санітаркою. За цю самовіддану роботу була нагороджена медаллю «За оборону Києва» (1963 р.).

Із січня 1946 р. по листопад 1948 р. — аспірантка кафедри російської мови Київського державного університету. Під керівництвом відомого русиста професора М. К. Грунського захистила кандидатську дисертацію «Особенности языка и стиля трилогии А. Н. Толстого “Хождение по мукам”». У 1982 р. Т. К. Черторизька успішно захистила докторську дисертацію на тему «Взаимодействие русской и украинской лексики в языке писателя-билингва (на материале русских произведений Т. Г. Шевченко в сопоставлении с украинскими)». 1992 р. їй було присуджено вчене звання професора. З 1 грудня 1958 р. і до завершення трудової діяльності Тетяна Купріянівна працювала в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, пройшовши шлях від молодшого наукового співробітника відділу лексикології і лексикографії до провідного наукового співробітника відділу російської мови.

За роки наукової діяльності Т. К. Черторизька опублікувала понад 150 наукових праць з русистики, україністики, порівняльного мовознавства, мовних контактів, соціолінгвістики, культури мови. Вона є автором монографії «Взаимодействие русской и украинской лексики в русских произведениях Т. Г. Шевченко», розділів у колективних монографіях «Сопоставительное исследование русского и украинского языков» (1975), «Культура русской речи на Украине» (1976), «Слово и труд» (1976), «Украинско-русское двуязычие. Социолингвистический аспект» (1988), «Воспитание словом» (1989).

Різнобічні лінгвістичні обдарування Т. К. Черторизької втілилися в багатотомних лексикографічних працях. Це насамперед одинадцятитомний тлумачний «Словник української мови», в якому Т. К. Черторизька була відповідальним редактором третього тому. За цю багаторічну титанічну працю вона у складі авторського колективу була удостоєна звання лауреата Державної премії СРСР у галузі науки і техніки (1983 р.).

Значним внеском у поетичну лексикографію є укладений під керівництвом Т. К. Черторизької двотомний «Словарь языка русских произведений Т. Г. Шевченко» (1985–1986), який є логічним продовженням «Словника мови Шевченка» (К., 1964), одним із авторів якого є також Тетяна Купріянівна. Цей словник удостоєний Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1989 р.).

Лексикографічна спадщина Т. К. Черторизької не обмежується словниками-гігантами. Вона є автором різножанрових словників, від перекладних до орфографічних: «Українсько-російського словника» (2003), «Орфографического словаря русского языка. Для начальных классов» (1985), «Русско-украинского словаря синонимов» (1995) та ін.

Т. К. Черторизька є одним із визначних лінгвошевченкознавців. Її численні праці, присвячені мові творів великого Кобзаря, є взірцем точного, коректного дослідження мовотворчості українського генія. Творчі ідеї Тетяни Купріянівни надихали багатьох її колег і аспірантів на подальше вивчення художньої та епістолярної творчості Т. Г. Шевченка. Т. К. Черторизька підготувала 15 кандидатів і 2 докторів наук. Її багаторічна наукова діяльність на ниві філології збагатила українське і слов'янське мовознавство аналізом мовно-художньої творчості Т. Г. Шевченка в семантико-стилістичному та лексикографічному аспектах. Це статті «Літературні антропоніми в творах Т. Г. Шевченка» (1989), «Криллате слово Т. Г. Шевченка» (1989), «Семантико-стилистическая природа художественного слова Т. Г. Шевченко в лексикографической интерпретации» (1990), «Семантическая трансформация имен прилагательных — образное средство языка произведений Т. Г. Шевченко» (1994).

Т. К. Черторизька була яскравою особистістю, її плідний творчий і життєвий шлях ще довго слугуватиме взірцем для нових поколінь науковців.